

Munca națiunilor

*Pregătindu-ne pentru capitalismul
secolului XXI*

Traducere în limba română de
Mihaela Eftimiu

Consultant științific
Prof.univ.dr. *Sultana Sută-Selejan*

Cuprins

Introducere. <i>Ideea de economie națională</i>	7
Partea întâi	
ECONOMIA NAȚIONALĂ	17
<i>Capitolul I</i>	
Originile naționalismului economic.....	19
<i>Capitolul II</i>	
Naționalismul economic și producția care pune accent pe volum sau cantitate	32
<i>Capitolul III</i>	
Corporația și interesul național	42
<i>Capitolul IV</i>	
Prioritatea intereselor naționale	52
<i>Capitolul V</i>	
Opțiunile economice la scară națională	69
<i>Capitolul VI</i>	
Presupusa problemă.....	83
Partea a doua	
REȚEAUA GLOBALĂ	93
<i>Capitolul VII</i>	
De la volumul mare la valoarea superioară	95
<i>Capitolul VIII</i>	
Noua rețea a întreprinderilor	102

<i>Capitolul IX</i>	
Difuziunea dreptului de proprietate și control ...	114
<i>Capitolul X</i>	
Rețeaua globală	129
<i>Capitolul XI</i>	
Sfârșitul promovării interesului național	140
<i>Capitolul XII</i>	
Diminuarea treptată a importanței pe care o are naționalitatea corporației	158
<i>Capitolul XIII</i>	
Pericolele unei gândiri depășite	178
Partea a treia	
ASCENSIUNEA ANALISTULUI	
CONCEPTUAL	197
<i>Capitolul XIV</i>	
Cele trei profesii ale viitorului	199
<i>Capitolul XV</i>	
O digresiune privind analiza conceptuală și stimulentele pieței	215
<i>Capitolul XVI</i>	
Veniturile americanilor	229
<i>Capitolul XVII</i>	
De ce devin bogații mai bogați și săracii mai săraci.....	241
<i>Capitolul XVIII</i>	
Pregătirea analistului conceptual (I)	262
<i>Capitolul XIX</i>	
Pregătirea analistului conceptual (II)	274
Partea a patra	
SEMNIFICAȚIA CONCEPTULUI	
DE NAȚIUNE	283
<i>Capitolul XX</i>	
Reformularea problemei.....	285

<i>Capitolul XXI</i>	
Declinul investițiilor publice	296
<i>Capitolul XXII</i>	
La ce folosește o gândire depășită.....	306
<i>Capitolul XXIII</i>	
Noua comunitate.....	313
<i>Capitolul XXIV</i>	
Politica separării	328
<i>Capitolul XXV</i>	
Cine suntem „noi”?	350
Note	369
O notă asupra surselor suplimentare	409

Capitolul I

Originile naționalismului economic

„Într-o societate civilizată toți
depindem unii de ceilalți.”

SAMUEL JOHNSON

din *Viața lui Samuel Johnson* de Boswell

Imaginea obișnuită a unei economii naționale ai cărei membri reușesc sau eșuează împreună ar fi o noutate pentru cineva care trăia nu mai demult de secolul al XVII-lea – chiar și în Europa, unde ideea statului-națiune câștigase cel mai mult teren. Anterior secolului al XVIII-lea puțini regi, oameni de stat sau gânditori politici vedeau națiunea ca fiind responsabilă în vreun fel, sau neapărat legată de bunăstarea economică a populației sale. Bogăția națională se raporta numai la bogăția suveranului – la regii, reginele și alaiul lor care născocceau, finanțau și puneau la cale diverse planuri de acumulare de bogății din străinătate pentru a purta războaie și a-și spori puterea și prestigiul – și nu la bunăstarea indivizilor obișnuiți din cadrul națiunii. Patriotismul însemna devotamentul față de monarh și nu față de compatrioți.

În secolul al XVII-lea, Colbert, ministrul lui Ludovic al XIV-lea, a folosit mijloace de stimulare

a economiei franceze practic identice celor folosite în prezent de japonezi, coreeni, taiwanezi, germani, francezi și de către orice guvernator al unui stat american ce se respectă. El a finanțat construcția de drumuri și de canale; a subvenționat și scutit de impozite cele mai apreciate manufacturi din Franța (care produceau mătase, tapiserii, produse din cristal și lână); a înființat o companie comercială (Compania Franceză a Indiei de Est) care transporta produsele Franței până la capătul lumii; el a instituit măsuri pentru asigurarea calității, cu scopul de a stimula cumpărarea mărfurilor franceze de către străini; și, în general, a încurajat exporturile în timp ce a descurajat importul. Dar, spre deosebire de urmașii săi de azi, scopul lui Colbert nu era de a îmbunătăți nivelul de trai al supusului francez mijlociu. El a luat aceste măsuri pentru a acumula argintul cu care Ludovic putea finanța războaiele și întreține o numeroasă armată permanentă. Pentru Colbert logica acestor măsuri era evidentă: „Toată lumea este de acord că puterea și măreția unui stat se măsoară în întregime prin cantitatea de argint pe care o posedă.”¹ În cadrul acestui joc mercantilist, gloria unui suveran era obținută cu prețul înfrângerii altuia, pentru că scopul lui era de a obține mai multă putere decât un potențial oponent. „Este limpede că o țară poate câștiga numai dacă o alta pierde”, observa Voltaire.²

Mercantilismul era deja principiul călăuzitor al politicii economice naționale de trei sute de ani. În 1462, Ludovic al XI-lea al Franței redusese deja exporturile franceze către Roma: „de aur și argint, sub formă de monedă sau altfel, care ar putea fi extrase și transportate din regatul nostru.”³ Și timp de secole, dezvoltarea manufacturilor a fost considerată (după cum se spune într-un edict dat de Henric al IV-lea înainte de 1603) „ca fiind singura cale de a opri scoaterea aurului și argintului din regatul nostru care i-ar putea îmbogăți pe vecinii noștri.”⁴ Producând acasă lucrurile de care aveau

nevoie, puteai să păstrezi în țară metalele prețioase; prin exportarea bunurilor fabricate, puteai să obții chiar mai multe metale prețioase.

Conform aceleiași logici mercantiliste, coloniile engleze din America, asemeni altor colonii ale marilor puteri, existau pentru a-l îmbogăți pe suveran. Ele trebuiau să asigure materii prime ieftine și să cumpere produsele finite din patria-mamă. Coloniilor le era interzis să-și prelucreze singure produsele sau să le achiziționeze de la o a treia țară. („Interzicând” o lege din Pennsylvania care cerea subvenționarea fabricării de pantofi în colonie, o lege din New York pentru încurajarea fabricării pânzei pentru vele și o lege din Massachusetts care cerea sprijinirea producției de pânză de in, supraveghetorii englezi ai coloniilor notau, fără prea multe explicații, că „întotdeauna a fost considerată ca fiind nepotrivită aprobarea unor legi în colonii care să încurajeze dezvoltarea de manufacturi, ce ar putea să deranjeze în vreun fel industria manufacturieră din Regat și, prin urmare, acest lucru a fost descurajat”).⁵ De asemenea, Anglia decretase, prin Legea Navigației, că numai vasele engleze puteau transporta marfă dintr-o parte a Atlanticului în cealaltă.

Au existat desigur și alte motive pentru care coloniile americane au căutat să-și obțină independența față de Anglia, dar dacă ele ar fi fost lăsate să-și dezvolte propria economie, nestânjenite de pretențiile mercantiliste ale englezilor, despărțirea s-ar fi produs mult mai târziu și, probabil, mai pașnic.

2

Trecerea de la mercantilism la naționalismul economic popular a avut loc paralel cu mutația politică de la absolutism la democrație – transformare care a început în secolul al XVIII-lea și a continuat, cu întreruperi, până în secolul XX, când nu putem presupune că ar fi încetat dacă observăm ce se întâmplă în prezent în America Latină, Europa de

Est și Uniunea Sovietică. Odată cu răspândirea ideilor și instituțiilor democratice, scopul economic și politic preponderent nu a mai fost sporirea puterii suveranului, ci creșterea bunăstării populației țării. Într-o mare parte a Europei de Vest și a coloniilor americane, imboldul schimbării a venit din partea unei clase de negustori și bancheri aflate în ascensiune, care căuta să-și pună la adăpost proprietatea, să practice comerțul în deplină libertate și să elimine privilegiile aristocrației, într-o mare parte a Europei Centrale și de Est, naționalismul economic s-a născut din eforturile de a respinge sau de a răsturna opresorii străini.

Procesul a început mai întâi în Anglia, unde s-au înjghebat primele instituții democratice moderne. În secolul al XVIII-lea, Camera Comunelor devenea ceea ce gânditorul politic Edmund Burke avea să numească o „adunare deliberativă”, călăuzită de „rațiunea generală a întregului”.⁶ Pentru Burke și pentru un număr din ce în ce mai mare a compatrioților săi, națiunea constituia un contract – o formă de „parteneriat nu numai între cei care trăiesc, ci și cu cei care se vor naște”.⁷ Această asocieră era de natură morală; cetățenii aveau obligații unii față de alții. Instituțiile democratice ofereau atât un mijloc de a inspira, cât și de a realiza asemenea obligații. Filozoful englez John Stuart Mill susținea că democrația cultiva atașamentele morale „prin cea mai amplă dezbatere publică, în care nu numai câțiva indivizi, ci întreaga colectivitate participă, într-o anumită măsură la guvernare”.⁸ Altfel spus, instituțiile democratice creează buni cetățeni.

De-a lungul secolului al XVIII-lea, cuvântul „patriot” a început să fie tot mai mult folosit în Anglia și pe continent. El îl desemna pe „acela care într-un regim democratic își iubește patria... sau mai exact, ține la bunăstarea obștească.”⁹

Filozoful (și politicianul ratat) englez Bolingbroke semnala această schimbare în eseul său din 1730 „Spiritul patriotic”, în care observa că orice

cetățean care era un adevărat patriot și-ar „dedica toate gândurile și acțiunile binelui țării sale” – adică, „binelui poporului”, pe care el îl considera a fi „scopul suprem al guvernării”.¹⁰

Patriotismul democratic s-a dovedit a fi o forță mult mai puternică decât loialitatea față de un suveran. Să-ți sacrifici viața și proprietatea pentru un monarh care trăia în lux, undeva departe într-un castel, nu era ceva înălțător (și nici măcar rațional) cum era faptul de a-ți sacrifica viața pentru propria națiune. Noile sentimente și-au găsit expresia în imnurile, steagurile, ceremoniile și sărbătorile naționale. În 1740, apărea „Rule Britannia” cu aceste vibrante versuri:

*Nații mai puțin binecuvântate decât tine
Cad rând pe rând pradă tiranilor
Dar tu vei înflori măreață și liberă
Temută și pizmuită de toți.*

Monarhii au devenit simbolul națiunilor și nu invers. Imnul regal englez „God Save the King”, cântat pentru prima oară în 1745 la teatrul londonez Drury Lane, avea mai puțin de a face cu dragostea pentru rege și mai mult cu dragostea de țară. Compozitorul Joseph Haydn a fost atât de impresionat de entuziasmul trezit în rândul englezilor (de obicei greu de emoționat), încât s-a întors în Germania să scrie muzica pentru ceea ce avea să fie „Deutschland, Deutschland, über Alles”. Asemenea imnuri și cei care le compuneau au dobândit dimensiuni mitice. Copiii francezi învățau despre cum a ajuns Rouget de Lisle să scrie „La Marseillaise” în 1792; copiii americani, cum a scris Francis Scott Key „Drapelul înstelat” în 1814. Fiecare drapel național își avea propria mitologie: britanicul Union Jack, Tricolorul francez, Betsy Ross și primul drapel american. Codurile juridice și constituțiile deveneau documente sacre, precum Tablele Legii lui Moise.

Revoluția franceză și războaiele napoleoniene care i-au urmat acesteia au adus un stimulent în

plus. Populațiile Europei Centrale și de Est erau deja interesate de propriile culturi, într-o oarecare măsură ca reacție față de dominația politică a Austriei și Turciei și față de dominația culturală a Franței.¹¹ Dar sângeroasa Revoluție franceză, urmată de înaintarea armatelor lui Napoleon Bonaparte, a făcut ca multe grupuri să devină conștiente de propria identitate națională. Giuseppe Mazzini, filozof și politician, le spunea italienilor că datoria lor față de națiune era veriga între datoria față de familie și aceea față de Dumnezeu. Filozoful J.G. Fichte îi învăța pe germani că spiritul german era mai nobil decât spiritul oricărei alte națiuni. Frații Grimm, fondatorii lingvisticii comparate, cutreierau Germania în căutarea basmelor populare germane – *Volkgeist*-ul Germaniei. Conștiința națională s-a răspândit prin toată Europa în deceniile următoare: polonezi, maghiari, ruși, cehi, slovaci, ruteni, români, sârbi, croați, greci, toți au devenit conștienți de identitatea lor națională, chiar dacă nu aveau încă propriul stat-națiune.

Cetățenii patrioți s-au dovedit a fi soldați mai buni decât mercenarii plătiți, mai ales atunci când trebuiau să-și apere patria. De asemenea, regimurile democratice contau pe populații instruite și devotate. Din aceste motive și multe altele, crearea unor „buni cetățeni” a devenit un justificat țel național. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, în Europa și America, copiii trebuiau să urmeze școli publice gratuite, unde studiau istoria națională, învățau să scrie și să citească corect în limba națională și își exprimau devotamentul față de drapelul național. La sfârșitul secolului, învățământul universal, gratuit în limba națională și ideea de cetățenie se răspândiseră și în estul continentului, în Balcani și în Rusia.

3

Ideea că cetățenii unei națiuni împărțeau responsabilitatea bunăstării lor economice era o consecință firească a acestui patriotism în devenire.

Cea mai influentă carte din secolul al XVIII-lea, scrisă de gânditorul politic scoțian Adam Smith, se intitula, nu întâmplător, *O cercetare asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor*. Smith expunea ideile principale pe care aveau să le tot repete de atunci conservatorii liberali, liber-schimbiștii, republicanii și economiștii secolului al XX-lea. Dar Smith nu era un cosmopolit. El scria despre principiile economice universale, dar cadrul lui de referință era în mod hotărât *național*. El condamna mercantilismul englez nu pentru că reducea bogăția altor națiuni, ci pentru că îi făcea pe cetățenii englezi să fie mai săraci decât ar fi putut fi în alte condiții.

De asemenea, Smith nu avea în principiu nici o obiecție împotriva intervenției statului atunci când interesele națiunii o cereau. El era de părere că Legile Navigației erau „probabil cele mai înțelepte dintre reglementările comerciale engleze” pentru că „apărarea statului este mult mai importantă decât belșugul” și că Marea Britanie trebuie să-și extindă imperiul cucerind „de la insulele Falkland până la Filipine”¹² (părerii la care Margaret Thatcher ar subscrie cu plăcere). În ceea ce privește producția națiunii, de care depindea în mod fundamental bunăstarea ei, el identifica doi factori determinanți esențiali: mai întâi, proporția populației angajate în producție; în al doilea rând, „pregătirea, dexteritatea și judecata cu care este făcută munca în general”¹³ factori care sunt la fel de importanți astăzi ca și acum mai bine de două sute de ani.

Majoritatea națiunilor ale căror economii se aflau în urma celei engleze au adoptat idei mai practice pentru sporirea bogăției populațiilor lor, dar au îmbrățișat același obiectiv fundamental. Unul dintre planurile care au avut mare influență a fost cel oferit de Alexander Hamilton, primul ministru de finanțe american sub președinția lui George Washington, în decembrie 1791.

Raportul asupra manufacturilor, redactat de Hamilton, a fost unul dintre cele patru rapoarte pe

care le-a prezentat tânărului Congres American și singurul ale cărui propuneri au fost respinse de acesta din urmă pentru că ar fi cerut o guvernare centrală prea puternică. (Antifederaliștii au acceptat în cele din urmă argumentul lui Hamilton din „Raportul asupra creditului public” ca guvernul federal să-și asume datoriile făcute de statele componente, dar numai cu condiția ca orașul-capitală să fie mutat de la New York într-o zonă mlăștinoasă pe malurile Potomacului, între Maryland și Virginia; ei s-au opus celei de-a doua propuneri avansate de el în „Raportul asupra băncilor”, aceea de a stabili o bancă centrală care să răspundă de controlul rezervei de bani a națiunii, dar președintele Washington a preferat calea propusă de Hamilton celei propuse de Jefferson și a semnat proiectul de lege bancară; în timp ce al treilea raport al său, „Raport asupra sistemului monetar”, care cerea o monetărie și valută independente pentru Statele Unite, folosind atât aurul, cât și argintul, a stârnit o slabă opoziție.)

Oricum, timp de două secole argumentele lui Hamilton în favoarea ideii că națiunea în ansamblul ei trebuie să sprijine dezvoltarea industriei au avut un puternic ecou în America și în multe alte țări; o puternică bază industrială avea să sporească „venitul și bogăția” întregii națiuni, avea să ofere mai multe locuri de muncă și astfel să stimuleze imigrarea, avea să atragă capitalul străin, ducând la independența și consolidarea națiunii. O economie bazată numai pe produse agricole ar fi dus la „o stare de sărăcie în comparație cu belșugul la care avantajele (noastre) politice și naturale (ne) îndreptățesc să năzuim”.¹⁴

Totuși, o bază industrială puternică nu avea să se dezvolte automat. Hamilton avertizase că micile manufacturi din Statele Unite nu aveau să ajungă la nivelul acelorora mult mai mari și mai avansate din Europa dacă nu erau protejate și subvenționate măcar temporar. Nu există „nici un scop pentru care banii publici să fie mai bine folosiți decât pentru obținerea unei noi și folositoare ramuri industriale;

nici o considerație mai valoroasă decât adăugarea permanentă la fondul general al muncii productive”. Astfel, „este în interesul societății... să suporte aceste cheltuieli temporare – care vor fi mai mult decât compensate de evoluția industriei și de prosperitate; printr-o sporire a resurselor și a independenței; și în condițiile unei eventuale ieftinătăți”.¹⁵

Hamilton insista asupra necesității taxelor vamale pentru produsele străine și de asemenea asupra subvenționării fabricanților americani, preferând-o pe aceasta din urmă. El argumenta că subvențiile puteau fi retrase, atunci când nu ar mai fi fost necesare, în timp ce taxele aveau tendința să se păstreze multă vreme după ce ele s-ar mai fi justificat. După toate aparențele, industria ajungea să depindă de taxe și publicul nu-și dădea seama care erau adevăratele costuri. Taxele permiteau oamenilor de afaceri americani să-și fixeze prețurile fără teama de concurența străină. Ca o ironie, dintre propunerile lui Hamilton cea care s-a bucurat de cea mai mare atenție a fost apelul său competent și prevăzător pentru adoptarea tarifului protecționist.

4

În afară de sclavie, taxele vamale au devenit cea mai arzătoare problemă economică a Americii secolului al XIX-lea, divizând națiunea în funcție de apartenența regională. (De asemenea, au provocat dezbateri aprinse printre universitari, unele universități, ca cea din Pennsylvania, interziceau economiștilor lor să sprijine comerțul liber, iar altele le cereau să o facă. Universitatea Corneli, se pare că nu s-a putut hotărî, astfel că a numit doi lectori, unul în favoarea comerțului liber, iar celălalt adept al protecționismului.) Micii industriași din Noua Anglie, New York și Pennsylvania, care doreau să fie protejați de exportatorii europeni de bunuri fabricate, susțineau că marele viitor economic al națiunii depindea de taxe. Pe de altă parte, fermierii din Sud, care voiau să cumpere utilaje cât mai ieftine,

indiferent de sursa lor, vedeau taxele, după cum se exprima John C. Calhoun din Carolina de Sud, ca „o taxă imensă impusă unei părți a comunității pentru a băga bani în buzunarul celeilalte părți”.¹⁶

Mulți locuitori ai Vestului, ca de exemplu Henry Clay din Kentucky, vedeau în aplicarea taxelor o sursă potențială de fonduri pentru dezvoltarea internă, cum ar fi fost construirea de canale și drumuri care ar fi legat Vestul de restul țării. „Chiar dacă ținem la piața externă” susținea Clay, „hai să creăm și o piață internă, să acordăm mai multe șanse consumului produselor industriei americane. Hai să contracarăm politica străinilor și să ne retragem sprijinul pe care-l acordăm în clipa de față industriei lor și să stimulăm propria noastră industrie.”¹⁷ Clay era pătimaș chiar dacă nu și convingător. „Nu prea există guverne în lume care să nu privească formarea unei industrii interne ca principal obiectiv al politicii publice”, vocifera el în timpul dezbaterilor Senatului din 1832 asupra taxelor. „Când domnii își vor pune în aplicare planul de distrugere imediată sau treptată a sistemului american, ce pun ei în loc? Comerțul liber! Comerțul liber! Strigătul acesta este la fel de lipsit de sens ca și cel al copilului răsfățat care plânge în brațele doicii pentru că vrea luna de pe cer, sau stelele. Ceea ce cer ei nu a existat și nu va exista niciodată.”¹⁸ Pasiunile s-au aprins atât de tare după ce Congresul a aprobat taxele din 1832, încât o adunare legislativă a Carolinei de Sud i-a împiedicat pe agenții vamali federali să încaseze taxele pe teritoriul statului, obligându-l astfel pe președintele Andrew Jackson să trimită întăriri la Fort Sumter și Fort Moultrie, măsură care la rândul ei a determinat acea adunare să apeleze la voluntari pentru a apăra statul de „invazie”; criza a fost înlăturată numai atunci când Clay și colegii săi liberali conservatori au dat înapoi și au acceptat să reducă taxele.

După Războiul de Secesiune, când protestele democraților sudiști au fost acoperite de zgomotul serbărilor care celebrau victoria republicanilor

nordiști, taxele au fost din nou augmentate. („Nu știu eu prea multe despre taxe”, spunea Abraham Lincoln, în felul său caracteristic lipsit de fașoane, „dar măcar atâta știu, că atunci când cumpărăm produse fabricate în străinătate, noi luăm marfa și străinul ia banii. Când cumpărăm produse făcute în țară luăm și marfa și banii”).¹⁹ Până în 1913, taxa medie pe importuri era adesea aproape de 50%, chiar mai mare pentru fier, oțel, produse textile din bumbac sau lână. De fapt, sumele care ajungeau în visteria federală erau atât de mari – sume provenite din taxele vamale foarte ridicate – încât guvernele republicane se găseau în stânjenitoarea situație de a administra mari excedente bugetare. Pentru a reduce aceste excedente și a justifica în continuare necesitatea veniturilor obținute din taxe, republicanii au sporit cheltuielile exact în domeniul îmbunătățirilor pe care le sugerase cu ani în urmă Henry Clay: canale, căi ferate, construcții portuare, poduri și drumuri. De exemplu, Union Pacific și Central Pacific au primit o alocație de 65 de milioane pentru a construi o singură linie ferată care lega Coasta de Est de cea de Vest.

5

Poate că cel mai interesant aspect al controverselor asupra taxelor în America a fost tipul de argument folosit de toate părțile implicate: orice sacrificii erau justificate pentru binele economiei naționale în ansamblu și aveau să se răsfrângă asupra acelorora care plăteau taxele. Aceasta nu era o chemare la îndeplinirea unei datorii de onoare; fiecare parte a țării apela la celelalte invocând interesul lor economic. „Beneficiul întregii societăți rezultat dintr-o investiție publică poate fi atât de important încât poate justifica pe deplin... cheltuiala cerută de executarea acesteia”, argumenta Clay, atunci când susținea ca investițiile interne să fie finanțate prin aplicarea taxelor.²⁰

Și europenii secolului al XIX-lea începuseră să vadă că economia lor era legată de bunăstarea